

Esejistično o nekem (ne)vsakdanjem poizkusu razumevanja pomena nogometa

Vsi se spoznamo na nogomet

Ja, drži, o nogometu razpravljajo vsi. Ampak res čisto vsi. Dobro, nekaj jih lahko sicer morda izvzamemo, je pa po drugi strani res, da tudi omenjeni od časa do časa kakšno rečejo o nogometu. Da jim gre na živce, recimo. Ali pa da ne razumejo, kako je mogoče, da je komu vseč neka igra, pri kateri se dvaindvajset igralcev po igrišču podi za eno žogo (dodajam: jao, kako bedna fora, dajte se drugič vsaj malo potruditi). Treba je dodati: mnogi izmed odkritih kritikov, ki nogomet zavračajo in popolnoma prezirajo, niti ne vedo, koliko igralcev je v enem moštvu. Ampak to niti ni tako zelo pomembno. Naj bo to zgolj pripomba nekega ljubitelja nogometa, ki je na to igro tako nor, da se ob vsaki priložnosti spušča v takšne brezpredmetne debate, čeprav so pogovori med brezpogojnimi feni nogometa in tistimi, ki ga brezpogojno sovražijo, pravzaprav zelo redki.

Ločnica je kajpada jasna – obstajata dve kategoriji »norcev«, ki sta si diametralno nasproti: *prvič*, imamo posameznike, ki jim nogomet pomeni vse na svetu. Še več, nogomet je njihovo življenje, v nekaterih primerih bi rekli, da jim je nogomet celo več kot življenje. Ali kot v teh krogih popularno rečejo: »Mi živimo za nogomet«. Ja, to je ena skupina, ki je, če smo čisto realni, kar številna. Če bi hoteli biti »znanstveni«, bi v tem primeru podali točno številko. Najlaže je pač govoriti nekaj na pamet. Brez analize, brez podatkov, brez raziskovanja, brez vsake podlage. Okej, o tem morda kaj več v nadaljevanju. Zdaj moramo namreč razkriti še tisti drugi pol, ki se s prvim ne razume.

Lahko bi dejali, da sta ti dve skrajnosti tako različni, da bi se morali ravno zaradi tega celo razumeti, pa tega žal ne moremo reči, ker bi bila trditev zagotovo napačna. Spet na pamet izpeljana ugotovitev? Ne, tokrat je znanstveno dokazljiva, vendar žal na tem mestu nimamo prostora, da bi opisali vse metode, s katerimi smo prišli do tega sklepa. Da ne dolgovezimo: *drugič*, poleg zvestih vernikov, ki jih je nogomet zasvojil v vseh pogledih, obstaja tudi druga vrsta »norcev«, ki prisega na popolno izolacijo od nogometa. Takšni posamezniki namreč v nobenem primeru niso pripravljeni priznati, da ta šport prinaša karkoli pozitivnega. Tako kot prvi živijo za nogomet, tako drugi živijo za to, da dokazujejo njegovo nesmiselnost in ničvrednost.

Črno-bela situacija, torej. Ta pa v svojih skrajnostih razkriva najverjetnejšo resnico o pomenu nogometa, ki jo bomo poizkušali pojasniti v nadaljevanju.

Izhodiščna točka (uf, lahko bi rekli tudi hipoteza, ki bi jo na koncu ali potrdili ali pa zavrgli ali pa, to bi bilo šele razburljivo, je ne bi mogli niti potrditi niti zavrniti), na kateri bomo gradili svojo razlago, naj bo tako naslednja: »norci« ene skrajnosti in »norci« druge skrajnosti odpirajo in hkrati zapirajo brezmejni prostor za (re)interpretacijo pomena nogometa, pri čemer je vsakršen nadaljnji odmik od enega in drugega pola bliže resnici, obenem pa se omenjeni odmiki s svojo bolj »objektivno« držo od resnice hkrati tudi oddaljujejo. Z eno besedo: pomena nogometa ne »razume« nihče, zato ga »razumemo« vsi.

Nekaj »začetniškega« o (ne)razumevanju pomena nogometa

Ni še tako dolgo tega, ko je lahko človek med reklamnimi panoji zasledil oglas, ki je mimoidočega ali mimovozečega vabil h gledanju Lige prvakov, najelitnejšega tekmovanja v Evropi in s tem tako rekoč po vsem svetu. Kako bi le lahko bilo drugače, če pa vemo, da je nogomet evropski izum, in je zato brezpredmetno razpravljati, kje se najbolje nabija žogo? Tako kot pri številnih drugih zadevah. Omenjeni oglas je sicer vabil na neko slovensko televizijo, ki ima sicer nadvse sumljivo ozadje, a sporočilo je bilo v tem primeru relativno nepolitično. Poleg tega da so potencialnega gledalca vabili k ogledu prenosov tekem, je eden izmed voditeljev studijskega dela Lige prvakov dodal misel, ki je v grobem želela povedati, da se v gostilni za šankom vsi spoznajo na nogomet, redki pa so tisti, ki imajo o tej igri dejansko tudi kaj pojma. Eden teh izbrancev, ki imajo takšen privilegij, da jih je narava obdarila s takim talentom, naj bi, seveda, bil ravno on. Večina tako ali tako samo nabija nekaj v tri dni, njihova razmišljanja pa so v glavnem preveč preprosta in površna.

Verjetno je zgornja misel hotela biti povsem nedolžna. Bili bi pristranski, če bi hoteli reči, da je bila skrbno preiščena in nato izrečena ter zapisana z namenom, da bi odprla eno bistvenih vprašanj razumevanja pomena nogometa. Toda izjava v svojem globljem pomenu skriva natanko to, kar lahko prepoznamo kot izhodiščni problem, ko razpravljamo o nogometu. Po eni strani si je omenjena televizijska hiša (kot seveda tudi vse druge) želela privabiti gledalce – v nobenem primeru se ne bo branila tudi tistih za šankom –, po drugi strani pa je isti skupini ljudi skorajda neposredno dala vedeti, da o nogometu nimajo blage zveze. No, jasno, prenose in studijski program pa naj vseeno gledajo, da se bodo lahko izobrazili in prišli bliže resnici, ki jo podajajo tako imenovani »strokovnjaki«. Če tako rečejo »strokovnjaki«, potem bo že moralo biti tako. In ravno na tej točki trčimo na osnovni problem, ki vodi v vse nadaljnje diskusije o pomenu nogometa, hkrati pa nam točno to *top-down* postavljeno izhodišče onemogoča, da bi se lahko o najbolj razširjeni igri na svetu pogovarjali na način, ki že v izhodišču vsebuje in ponuja enakovredne pozicije preiščevanja, izpeljevanja in argumentacije.

Kaj naj bi to pomenilo? Skočiti moramo do samega izvora: nogomet je bil vse od svojega začetka plebejska igra oziroma zabava, namenjena nižjim slojem, navadnim ljudem, delavskega razredu, manj plemenitim posameznikom. Šele z njegovo neizmerno popularizacijo so nogomet zgrabili tudi statusno višje postavljeni deli družbe, ki ga pred tem niso želeli opaziti oziroma, rečeno naravnost, so se ga po svoje celo sramovali. Takoj ko so v tej igri in stvareh, ki so se dogajale okoli nje, prepoznali tudi svoje interese (predvsem kapitalske), je nastal odločilen preobrat, ki smo mu v zelo ekstremni obliki priča v tem trenutku. Povedano in povezano z rekla-

mo za Ligo prvakov: na eni strani naj bi obstajali ljubitelji nogometa, ki to igro igrajo, gledajo in se o njej pogovarjajo (za šankom), toda o tej igri pravzaprav ne vedo prav dosti.

Da bi igra nekako dobila svoj smisel, da bi v njej prepoznali tudi globlji pomen, se mora nujno vključiti višji sloj, ki je edini sposoben razložiti, kakšen je dejanski pomen nogometa, njegove vloge, same igre in vseh stvari, ki spadajo zraven. Izobraženi naj bi neizobraženim tako ponudili nekaj, kar je doslej manjkalo – svojo pamet in s tem znanje o nogometu. Podobna situacija se v večini primerov pokaže tudi na znanstvenem področju, kjer velika večina intelektualcev v nogometu ne najde ničesar drugega kot nadvse reprezentativen teren za kritiko kapitalističnih značilnosti tega športa. »Znanost« tako poizkuša širši javnosti vsiliti mnenje, da je nogomet smiselno premišljevali samo v povezavi s sistemom kapitalizma, zato je vsakršno iskanje kakršnegakoli (emancipatornega) potenciala pri tej igri že vnaprej nedokazljivo. Preprosti nogometni navdušenci se tako pojavijo pred hudo preizkušnjo: »znanosti« morajo prikazati tudi širše dimenzije, ki odpirajo tudi drugačno razumevanje – tako, ki izhaja iz značilnosti same nogometne igre (praksa) in njene kompleksnosti. Vprašanje ostaja seveda povsem odprto: kdo je bližje dejanskemu pomenu nogometa in nogometne igre? Nadalje: ali je nogomet v vseh primerih obremenjen s kapitalistično logiko, saj sicer ne bi mogel obstajati? In končno: ali lahko premišljujemo o pomenu nogometa tudi onkraj oziroma mimo kapitalizma? Poizkusimo priti bližje nekemu odgovoru.

Nogomet je [postal] pomemben del kapitalizma

Seveda je jasno, da je kapitalizem nogomet izkoristil na vse razpoložljive načine. V določenem trenutku se še tako zvesti ljubitelji te igre najverjetneje vprašajo, v čem je sploh smisel. Res pa tudi je, da se v mnogih trenutkih na kaj takšnega niti v sanjah ne spomnijo. Ko je Španija zmagala na evropskem prvenstvu 2012, smo bili priče skorajda groteskni situaciji: večina prebivalcev te države, ki so se zaradi gospodarske, finančne, politične, družbene ... krize znašli v nič kaj zavidljivem položaju (brez službe in brez realnih možnosti za zaposlitev, predvsem med mladimi), se je neizmerno veselila naslova evropskega prvaka. Španske ulice so bil preplavljene z rdeče-rumenimi zastavami, ki simbolizirajo njihovo državo. Španci, (takrat) živeči v kruti realnosti dominantnega sistema in brez perspektive ob verjetno zelo podobni prihodnosti, so bili na svoje nogometase skoraj bolj ponosni kot nase. To je zelo absurdno, če pomislimo, da so bili ljudje, ki se na vse pretege borijo (zgolj) za svoje dostojanstvo, pripravljeni pozabiti, kako nepravilno je življenje, ki uspešnim nogometasem ponuja bajne plače (tukaj je govor o sto in več tisočih evrov tedenske plače!; nekateri se približujejo tudi številki tristo tisoč), gledalci in navijači pa lahko od teh vsot dobijo le kratkotrajni občutek sreče in zadovoljstva, ki zbledita že v naslednjem trenutku, ko beseda ne teče več o nogometu.

To je pravzaprav nerazumljivo in povsem skregano z vsakršno logiko. Kako je namreč sploh mogoče, da navijači vseh različnih barv tako nekritično sprejemajo takšno stanje, v katerem manjšina vrhunskih nogometashev nadvse lagodno živi na račun množice nogometnih navdušencev po vsem svetu? Navsezadnje se zdi, da je nogomet morda celo edina športna panoga, ki je gospodarska kriza ni niti oplazila, kaj šele, da bi pustila kakšne resne posledice. To nam med drugim dokazujejo velikanske naložbe posameznih globalnih korporacij, za katere je nogomet pravzaprav največji posel. In v tem pogledu govorimo o enormnih količinah denarja, ki jih je nemogoče zaobseči.

Vzemimo za primer samo nekaj stvari, kjer se pretaka velikanska količina kapitala in kjer posamezna podjetja vlečejo tolikšne dobičke, da bi se moral vsak nogometni navijač pošteno

zamisliti, kako se je njegov kritični pogled na realnost enega največjih biznisov povsem utopil v splošnem sprejetju inertne držice, ki se na te stvari ne ozira ali pa niti noče ozirati. Tukaj govorimo o televizijskih pravicah prenosov tekem posameznih tekmovanj (od ligaških, pokalnih, evropskih, svetovnih itd.), sponzorskih pogodb med nogometnimi klubi in posameznimi podjetji (vse od nogometnih čevljev in žog naprej), oglaševalcih na stadionih in zunaj njih (na spletnih straneh, na dresih itd.), lastništvih klubov (pri čemer je v večini primerov v ospredju samo še ustvarjanje posla, sam nogomet je pri tem drugorazredna tema), ustvarjanju globalne znamke (od navijaških dresov, majic, šalov, rokavic, spodnjega perila, kap, trenirk, jaken, zvezkov, radirk, pisal, barvic, kozarcev, krožnikov, odev in vzglavnikov, če končamo na meji, kjer se začnejo že prav bizarni izdelki) in tako naprej bi lahko naštevali v nedogled.

Tako je v vsakem pogledu je osredinjenost na nogomet povsem logična poteza kapitalizma. Kako ne bi bila? Priložnost za posel se ponuja tako rekoč na vsakem koraku, sploh če pomislimo, kako lepo sta se uskladila kapitalizem in (neoliberalna) globalizacija in kako lepo so se sporazumeli kapitalizem, globalizacija in nogomet. Ker je kapitalizem svetovni sistem, ki se intenzivno širi predvsem s pomočjo globalizacije, je v tem pogledu nogomet le eden odličnih terenov, kjer lahko kapital prosperira in brez težav prosto hodi proti njegovi neskončni akumulaciji, kar je (paradoksalno) njegov »končni« in večni cilj. Nogometni klubi – tukaj govorimo o najvišji ravni, o tisti, ki je zanimiva za posle najvišjega ranga – so v tem pogledu nič kaj drugega kot transnacionalne firme, ki med seboj tekmujejo za prevlado na globalni ravni. Uspeh je odvisen od dveh dejavnikov, ki se dopolnjujeta in sta premosorazmerno povezana oziroma drug brez drugega ne moreta obstajati: kapital in uspeh nogometnega kluba/uspeh nogometnega kluba in kapital.

V nogometu je pač tako, da ne morejo vsi uspeti. Položaj je pravzaprav zelo podoben kot na področju gospodarstva, kjer ima vodilno vlogo nekaj največjih transnacionalnih korporacij. Tako imamo tudi v nogometu klube, ki so daleč pred vsemi drugimi in ob tem ustvarjajo daleč največ kapitala. Zato se vse ustavi v začaranem krogu, saj sta, kot je bilo rečeno zgoraj, uspeh in kapital neločljivo vpeta v skupno zgodbo. Najuspešnejši klubi so svoj primat dosegli izključno zaradi enormnih vložkov kapitala, kapital pa seveda zanimajo samo tisti, ki lahko dosežejo vodilna (oziroma prva) mesta.

Največji odmik, ki je specifična lastnost vrhunškega nogometa v primerjavi z ostalimi panogami kapitalizma, nastane pri klasičnem vprašanju razmerja med kapitalom in delom. V nasprotju z večino korporacij so delavci/nogometiški izjemno dobro plačani in delajo v urejenih, celo idealnih delovnih okoljih, zato je postal konflikt z delodajalcem popolnoma nepotreben in odvečen. To pa ni presenetljivo, saj se v tem skriva tudi trik oziroma nujni pogoj, da je lahko nogomet eden največjih poslov na svetu (in nikakor ne najpomembnejša »postranska« stvar!), kjer je možnost neuspeha kapitala zmanjšana skoraj na minimum.

Pri nogometu v nobenem primeru ni cilj, da bi »kapital« služil z izkoriščanjem vrhunskih nogometašev, ki bi bili povrh vsega slabo plačani. V tem primeru bi se celotna struktura namreč takoj zamajala in podrla, saj bi predstavniki kapitala s tem tvegali neizogiben konflikt z (nezadovoljnimi) delavci/nogometiški. Zato »kapital« nujno potrebuje zelo dobro plačane delavce/nogometiške, ki se s svojimi delodajalci usklajujejo samo o tem, ali bodo plačani izjemno dobro ali pa nepredstavljivo odlično. Nastane lahko samo situacija *win-win*, ki celoten problem razumevanja nogometa pripelje do še kompleksnejših razsežnosti.

Če na tem mestu nekoliko poenostavimo in preskočimo nekaj korakov (na primer odnose med nogometiški, menedžerji in lastniki klubov ter drugimi gospodarskimi subjekti, ki so del teh relacij), se vrnemo na začetno vprašanje, ki pojasnjuje različno vlogo različnih družbenih slo-

jev. Kot je bilo povedano, obstajata dva sloja: višji, ki razume pomen nogometa, in nižji, ki tega ne razume čisto popolnoma. V tem primeru je naveza med kapitalom in delavci/nogometaši bistvena, saj le takšno, za obe strani ugodno razmerje omogoča nastanek in ohranitev višjega, elitnega sloja, ki obvladuje in definira splošen pomen nogometa (mimogrede, zelo podobno situacijo lahko prepoznamo tudi v navezi kapitala in države ter posledičnega razumevanja družbeno-politične realnosti). In če je najpopularnejša igra v resnici samo en velik biznis, potem lahko takšen posel nastaja samo tedaj, ko so predstavniki nižjega sloja – navijači, ljubitelji, navdušenci, simpatizerji itd. – izločeni iz procesa, v katerem se oblikuje dominantno prepoznavanje smiselnosti te igre. Takšno razumevanje lahko v nogometu vidi (le) »več kot igro«, to je ustvarjanje kapitala. Toda frazo »več kot igra« moramo misliti tudi na drug(e) način(e).

Kako misliti nogomet onkraj kapital(izm)a?

Če nogomet vedno analiziramo samo v povezavi s kapitalom, potem pristanemo na (neo)liberalistično logiko, ki nam pravi, da je uspeh posameznika odvisen zgolj od njega samega. Tako lahko sledimo klasičnim zgodbam, kjer je mlad, skoraj vedno reven nogometaš na ulici bos brcal žogo, pozneje pa je zaradi svojega talenta in treninga pristal v enem najuspešnejših klubov na svetu. Teh epskih pripovedi seveda nikakor nočemo podcenjevati in jim jemati vrednosti, toda problem takšnih zgodb ni v njenih junakih, temveč v napačnih interpretacijah dejanske vsebine, ki nas skušajo prepričati, da ima v nogometu vsakdo odprto možnost uspeti. To je seveda daleč od resnice, ko pa vemo, koliko ljudi na svetu igra nogomet in koliko jih nazadnje dejansko tudi uspe, pri čemer je v tem primeru uspeh nujno razumljen v finančnem pogledu, saj šele ta pripenja status vrhunskega nogometaša oziroma predstavnika družbene elite.

Po drugi strani ne moremo spregledati dejstva, da številni posamezniki začnejo igrati in igrajo nogomet iz povsem drugih razlogov. Takšnih nogometašev je pravzaprav bistveno več kot tistih, ki ga igrajo (ne izključno) za velik denar. Iz tega lahko sklepamo, da nogometa kljub vsemu ne gre nujno povezati s kapitalom, saj obstajajo neštete prakse, kjer so v ospredju vzroki (in tudi posledice!), ki v tej igri prepoznavajo tudi drugačne značilnosti in predvsem vrednosti.

Za odkritje teh moramo поблиže pogledati samo filozofijo in kompleksnost nogometne igre. Seveda je res, da lahko nogomet (od tu naprej vseskozi mislimo na nogometno igro) razumemo na različne načine, kar pa je v vsakem primeru njegova prednost, saj bi bilo povsem napačno, če bi želeli podati neko povsem točno razlago te igre. Ena bistvenih prednosti nogometa je zagotovo v tem, da je dostopen tako rekoč vsakomur in večina ga igra že zaradi igre same, ki ponuja mnogotere možnosti posameznikove vloge v njem.

Te vloge so v vseh primerih neposredne, saj je igralec vedno postavljen v realne položaje (na primer v nasprotju s filmom, kjer igralec dejansko zgolj uprizarja določene vloge), ki se v vsakem trenutku spreminjajo, dopolnjujejo in postavljajo na novo. Ker je nogomet ekipni šport, mora posameznik nujno vzpostavljati odnose z drugimi soigralci, pri čemer so v ospredju sodelovanje in nenehna komunikacija o trenutnih kot tudi poznejših momentih tekme. Ekipa se lahko igre loteva na številne načine in z različnimi taktikami, ki jih lahko v posameznih situacijah venomer prilagaja svojim potrebam in ciljem.

Posamezniki imajo na prvi pogled (ko govorimo o »velikem« nogometu, kjer igra enajst nogometašev proti enajstim) relativno strogo porazdeljene vloge, čemur bi lahko teoretično sicer pritrdili, toda v praksi so vloge zelo fleksibilne, saj sam potek tekme narekuje, kakšno vlogo

bo prevzel posamezen igralec v določeni situaciji, ki je nastala skozi igro. Seveda pa je logično, da bo igralec, ki je boljši v obrambi, v dobro ekipe igral v obrambi, in tisti, ki je dober strelec, bo igral v napadu. V tem pogledu nogomet ne določa vnaprej določenih vlog, ki posamezniku ne dajejo dovolj svobode v igri, saj je vendar jasno, če banaliziramo, da bo tisti, ki bolje popravlja avto, popravil avto, in tisti, ki bolje peče kruh, spekel kruh (in ne nasprotno).

Naš cilj ni, da bi na tem mestu (za)šli v nadaljnje detajle nogometne igre, kamor bi potemtakem morali vključiti še vlogo in pomen pravil, trenerjev, sodnikov, tekem, tekmovanj itd. Glavni poudarek je drugje: na podlagi ideje in prakse nogometne igre opozoriti na možnost predstavitve oziroma (re)interpretacije njenega pomena na način, pri katerem sta nogomet in kapitalizem v svojem bistvu povsem neprimerljiva, saj izhajata iz popolnoma različnih izhodišč in predpostavk.

Namesto sklepa: nogometna igra kot potencial emancipacije?

Problem razumevanja in interpretacije nogometa nastane tedaj, ko hočemo na to igro gledati samo skozi prizmo vseh negativnih posledic, ki jih v okviru kapitalističnega sistema nedvomno tudi proizvaja. Seveda lahko tudi v tem pogledu najdemo kakšno pozitivno lastnost (na primer relativno neobremenjene procese mešanja različnih kultur, ras, narodnosti itd.). Tako je lahko nogomet popolnoma reakcionaren, saj je sredstvo ohranjanja in nenehnega proizvodnje obstoječega družbenega sistema, ki temelji na hierarhičnih principih, znotraj katerih nekateri neizmerno pridobivajo na račun drugih. Nogomet tako postane večna ovira oziroma celo utvara, ki posameznikom daje lažen občutek možnosti za iskanje svobode, zadovoljstva in sreče.

Toda po drugi strani bi morali na nogomet gledati tudi iz drugačnih zornih kotov. Takšnih, ki jih lahko prepoznamo skozi bistvo same igre. V teh primerih lahko ideja nogometnega pomeni tudi potencialno možnost emancipacije posameznika in skupnosti. Nočemo reči, da lahko že samo igranje nogometnega posameznika vodi do občutka svobode, kot tudi nočemo zanikati, da se lahko človek med igro počuti manj obremenjenega, saj medtem pozabi na vsakodnevne probleme in tako naprej. Proučevanje nogometnega bi moralo imeti širše ambicije, ki ne služijo zgolj kratkoročnim ciljem razvedrila in svobodnega preživljanja prostega časa. Smisel te igre bi morali iskati na mestih, kjer lahko tudi dejansko najdemo njegovo »uporabno« vrednost.

Odgovor se kaže v naslednjem premisleku: ko in če pomen nogometne igre analiziramo in preiščujemo z vidika njenih lastnosti organiziranja, ki temeljijo na povsem drugačnih načelih, kot so značilna za logiko kapitalizma, potem le-ta odpira nova obzorja drugačnih možnosti. Nogometna igra temelji na idejah povezovanja, sodelovanja, samoorganiziranja, enakovrednih vlog posameznikov, nenehne refleksije določenih potez, pristopov, strategij, taktik itd. Zato je bistveni premik v graditvi platforme drugačnih oblik povezovanja in delovanja posameznikov, kolektivov in skupnosti, ki morajo biti nujno preslikane v prakse realnih bojov družbenih gibanj. Nogomet je lahko primer metode organiziranja, ki si prizadeva ustvariti skupen boj proti obstoječemu redu. V enem največjih zaveznikov kapitalizma se tako skriva tudi (nevarna) težnja po drugačnem videnju realnosti.